

*Modelování biochemických procesů:
Deterministický model transkripční regulace*

David Šafránek

Seminář ParaDiSe

1.10.2007

Obsah

Základní pojmy

Spojité deterministický model chemických reakcí

Spojité deterministický model transkripční regulace

Diskrétní aproximace

Obsah

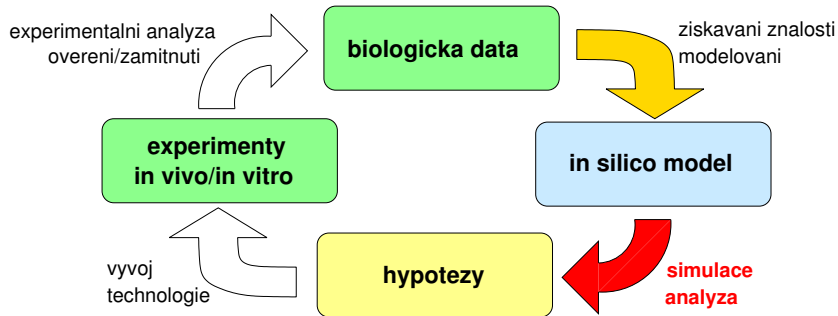
Základní pojmy

Spojitéj deterministický model chemických reakcí

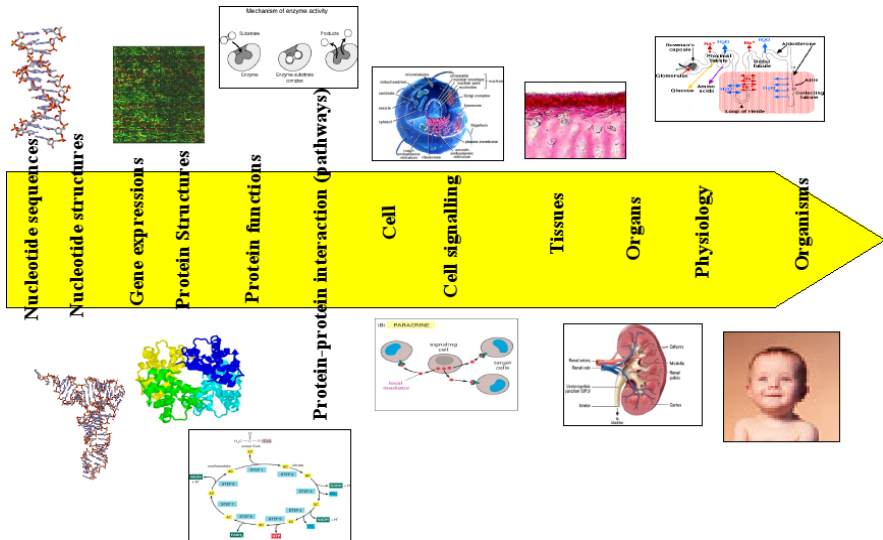
Spojitéj deterministický model transkripční regulace

Diskrétní aproximace

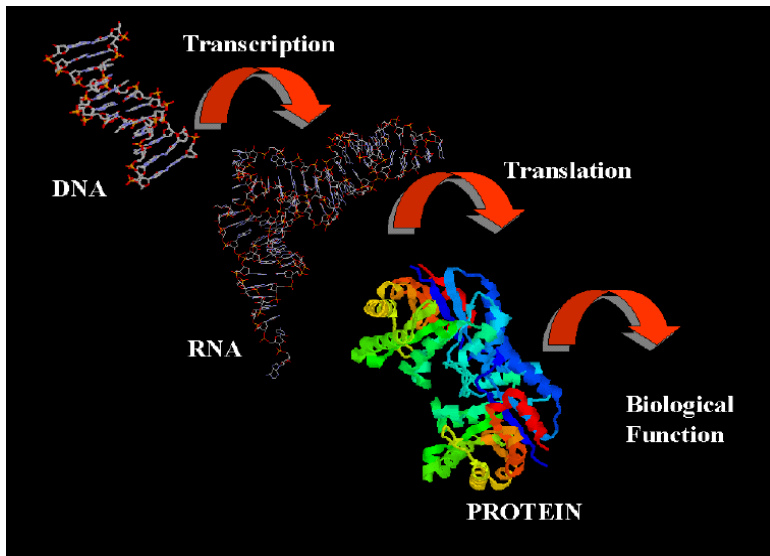
In silico model – základ systémové biologie

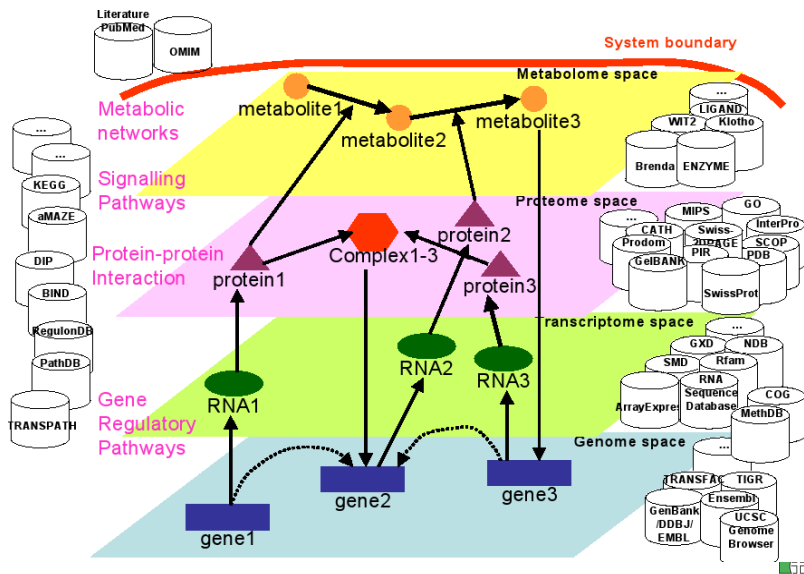
Organismus = komplexní systém

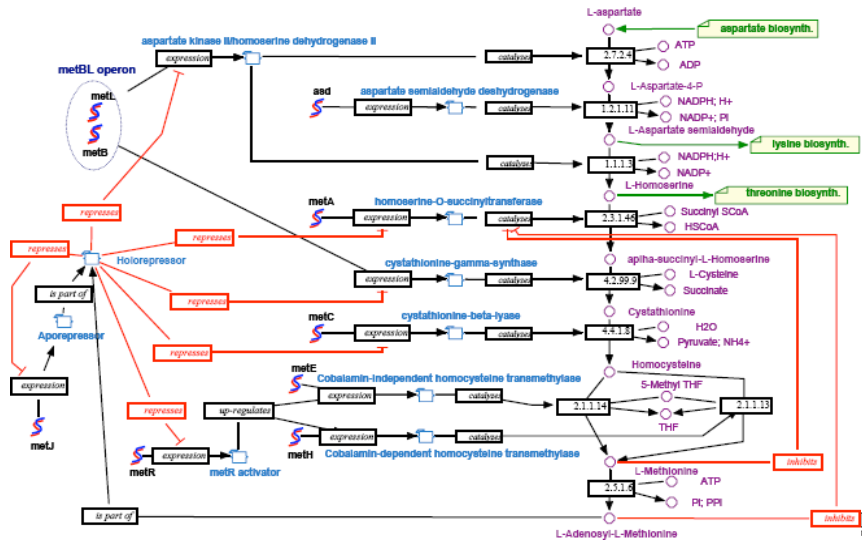
Centrální dogma

Funkční vsrtyvy buňky

Příklad metabolické dráhy

Deterministický vs. stochastický model

- dynamika systému:
běh $\equiv$ iniciální podmínky $\rightarrow$ vývoj reakcí $\rightarrow$ ekvilibrium
- deterministický model – makropohled
  - vysoká koncentrace látek
  - vysoká pravděpodobnost vazby aktivních látek – reakce
  - stav modelu zachycuje aktuální koncentrace
- stochastický model – mikropohled
  - nízká koncentrace
  - záleží na vazbách individuálních molekul (pravděpodobnost)
  - stav zachycuje aktuální počty molekul
- kombinace – hybridní modely

Obsah

Základní pojmy

Spojité deterministický model chemických reakcí

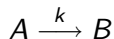
Spojité deterministický model transkripční regulace

Diskrétní aproximace

Motivace pro deterministický model – *E.coli*

Experimentálně zjištěný parametr	Hodnota v E.Coli
Velikost buňky	$1\mu m^3$
Počet molekul proteinů v buňce	$4 \cdot 10^6$
Velikost molekuly proteinu	$5nm$
Koncentrace jednoho proteinu v buňce	$1nM$
Podíl proteinů v obsahu buňky	18%
Doba difúze proteinu v buňce	0,1s
Doba difúze ostatních molekul	1msec
Počet genů v buňce	4500

Exponenciální rozklad (konverze) látky v čase

$$\frac{d[A]}{dt} = -k[A]$$

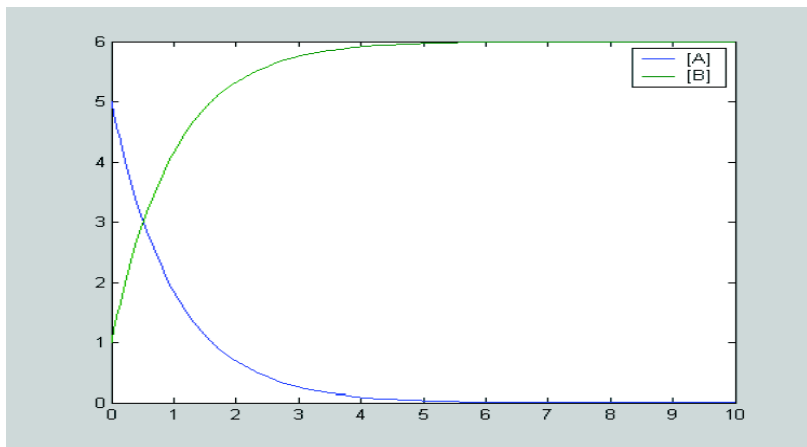
$$\frac{d[B]}{dt} = k[A]$$

Ekvilibrium:

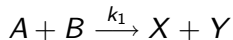
$$0 = \frac{d[A]}{dt} = \frac{d[B]}{dt} = k[A] \Leftrightarrow [A] = 0$$

$\equiv$ vyčerpání zdrojové látky A

Exponenciální rozklad (konverze) látky v čase

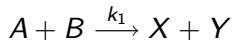

Zákon o aktivním působení hmoty

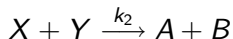

$$\frac{d[X]}{dt} = \frac{d[Y]}{dt} = -\frac{d[A]}{dt} = -\frac{d[B]}{dt} = k_1[A][B]$$

Zákon o aktivním působení hmoty

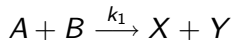

$$\frac{d[X]}{dt} = \frac{d[Y]}{dt} = -\frac{d[A]}{dt} = -\frac{d[B]}{dt} = k_1[A][B]$$

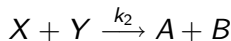

$$\frac{d[A]}{dt} = \frac{d[B]}{dt} = -\frac{d[X]}{dt} = -\frac{d[Y]}{dt} = k_2[X][Y]$$

Zákon o aktivním působení hmoty

$$\frac{d[X]}{dt} = \frac{d[Y]}{dt} = -\frac{d[A]}{dt} = -\frac{d[B]}{dt} = k_1[A][B]$$

$$\frac{d[A]}{dt} = \frac{d[B]}{dt} = -\frac{d[X]}{dt} = -\frac{d[Y]}{dt} = k_2[X][Y]$$

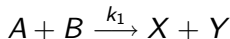
přímá a reversibilní reakce vzájemně nezávislé:

$$\frac{d[X]}{dt} = \frac{d[Y]}{dt} = k_1[A][B] - k_2[X][Y]$$

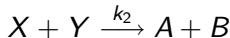
$$\frac{d[A]}{dt} = \frac{d[B]}{dt} = -k_1[A][B] + k_2[X][Y]$$

Zákon o aktivním působení hmoty

$$\frac{d[X]}{dt} = \frac{d[Y]}{dt} = -\frac{d[A]}{dt} = -\frac{d[B]}{dt} = k_1[A][B]$$

$$\frac{d[A]}{dt} = \frac{d[B]}{dt} = -\frac{d[X]}{dt} = -\frac{d[Y]}{dt} = k_2[X][Y]$$

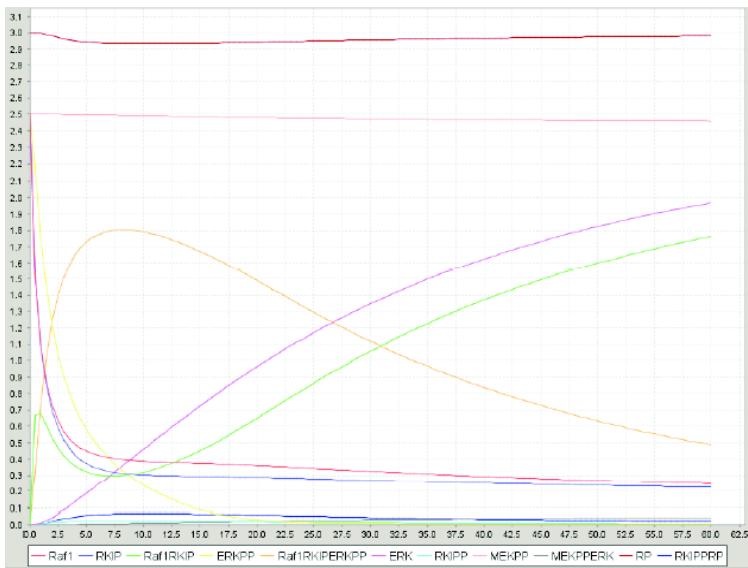
ekvilibrum přímé a reversibilní reakce:

$$\frac{d[A]}{dt} = \frac{d[B]}{dt} = \frac{d[X]}{dt} = \frac{d[Y]}{dt} = 0$$

$$\Leftrightarrow k_1[A][B] = k_2[X][Y]$$

$$\Leftrightarrow \frac{k_1}{k_2} = \frac{[X][Y]}{[A][B]}$$

Numerická simulace

Obsah

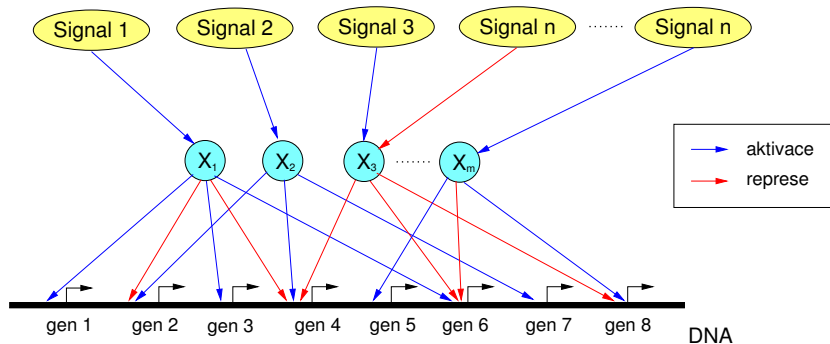
Základní pojmy

Spojité deterministický model chemických reakcí

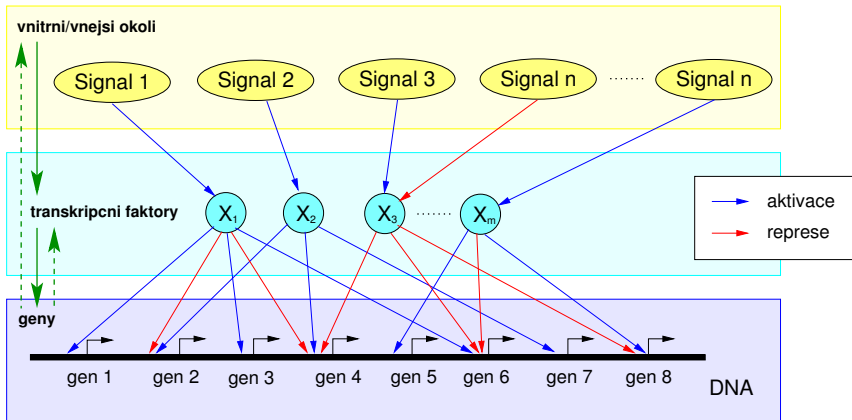
Spojité deterministický model transkripční regulace

Diskrétní aproximace

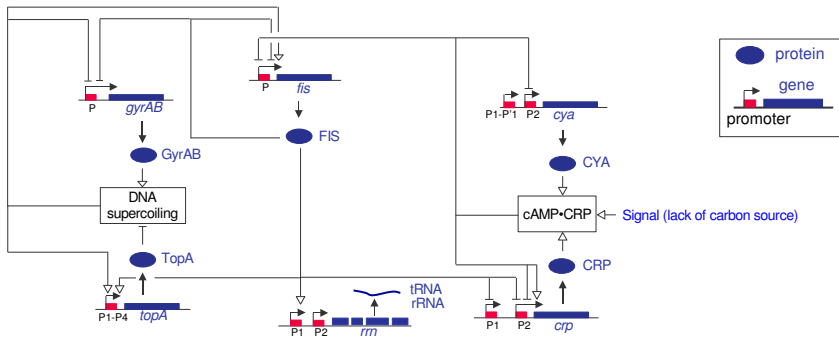
Schema transkripční regulace

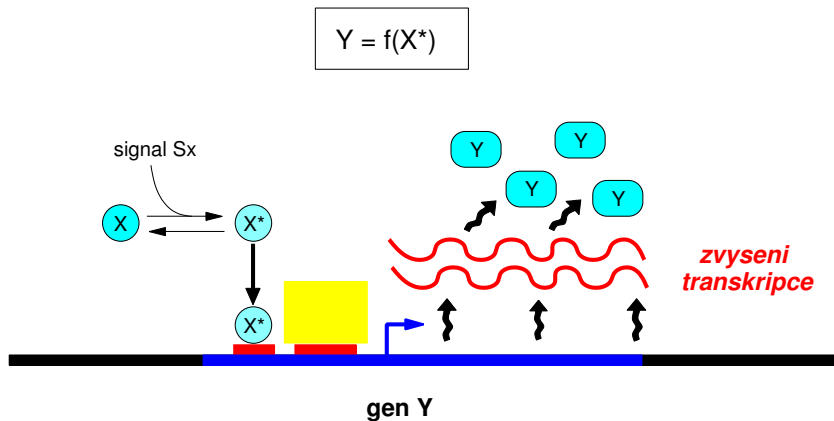
Schema transkripční regulace

Výřez transkripční sítě *E.coli* (Hidde de Jong)

Vstupní funkce

Vstupní funkce (aktivátor)

- monotonní, křivka tvaru “S”
- aktivátor – rostoucí ($0 \rightarrow$ nejvyšší úroveň)
- represor – klesající (nejvyšší úroveň $\rightarrow 0$)
- často tzv. Hillova funkce, pro aktivátor:

$$f^+(X^*) = \frac{\beta X^{*n}}{K^n + X^{*n}}$$

K ... aktivační koeficient (vazba TF–DNA)

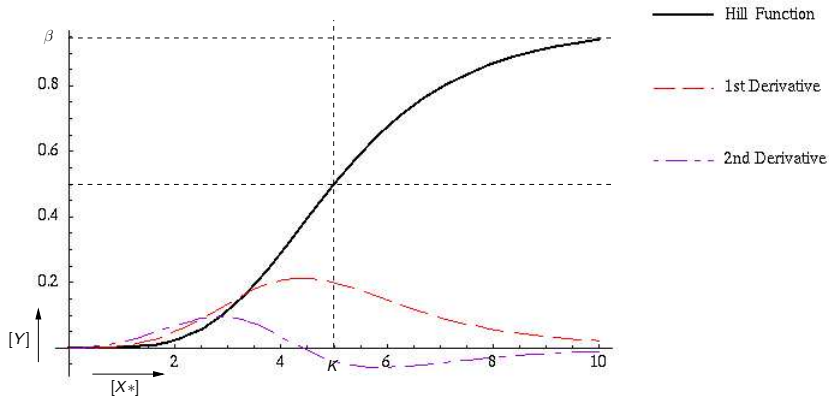
β ... maximální úroveň exprese (vazba RNAP–DNA)

n ... ostrost křivky (mezi 1-4)

- $f^+(X^*) = \beta \Leftrightarrow X^* \gg K$

Vstupní funkce (aktivátor)

Vstupní funkce (repressor)

- Hillova funkce pro repressor:

$$f^-(X^*) = \frac{\beta}{1 + \left(\frac{X^*}{K}\right)^n}$$

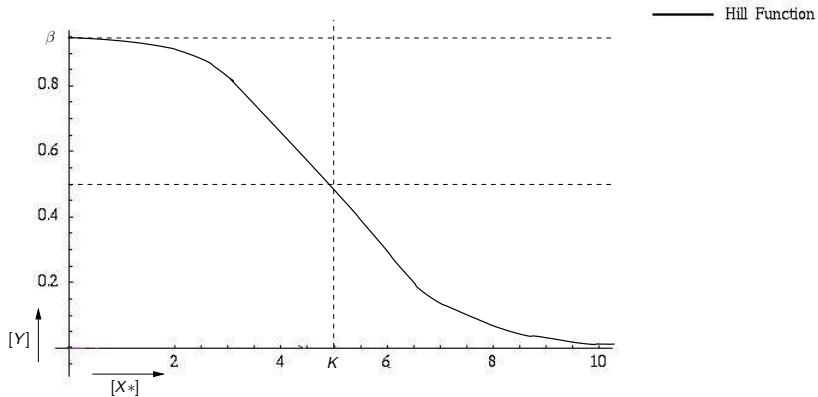
K ... represní koeficient (vazba TF–DNA)

β ... maximální úroveň exprese (vazba RNAP–DNA)

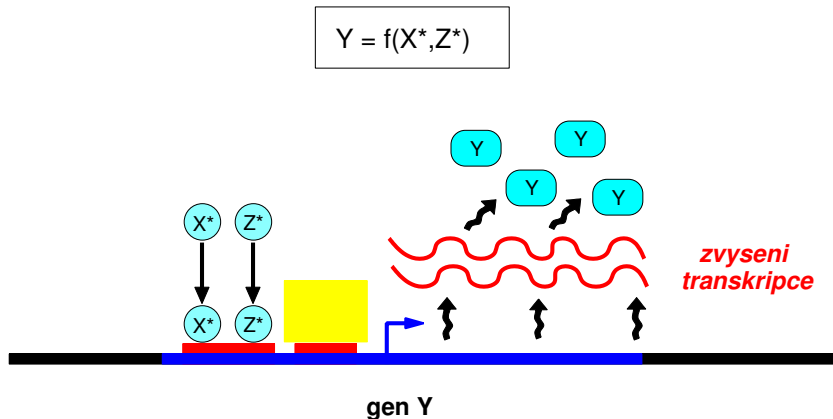
n ... ostrost křivky (mezi 1-4)

- $f^-(X^*) = \beta \Leftrightarrow X^* = 0$
- někdy může být úroveň vstupních funkcí nenulová (β_0)

Vstupní funkce (represor)

Vícerozměrné vstupní funkce

- např. součet: $f(X^*, Z^*) = \beta_X X^* + \beta_Z Z^*$

Časové dimenze v *E.coli*

Experimentálně zjištěný parametr	E.Coli
Vazba molekuly signálu na transkripční faktor vedoucí ke změně aktivity faktoru	1msec
Vazby aktivního faktoru na operon DNA	1sec
Transkripce	1min
Translace	2min
Životnost mRNA	2-5min
Trvání jedné generace buňky	min. 30min

Model dynamiky transkripční regulace

- modelujeme produkci proteinu Y v čase
  - koncentrace $[Y]$ v (mol/s)
  - v čase t : $[Y](t)$
- signální řízení, posttranskripční a ostatní procesy uvažujeme konstantní
- pro zjednodušení uvažujeme i vstupní funkci konstantní

$$\frac{d[Y]}{dt} = \beta - \gamma[Y]$$

β ... produkční koeficient (mol/s)

$$\gamma = \gamma_{dil} + \gamma_{deg}$$

γ_{deg} ... destrukce (degradace) proteinu v buňce

γ_{dil} ... redukce koncentrace proteinu růstem buňky

Model dynamiky transkripční regulace

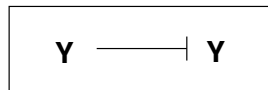
$$\frac{d[Y]}{dt} = \beta - \gamma[Y]$$

- stabilní stav transkripce (ekvilibrium):

$$\frac{d[Y]}{dt} = 0 \Leftrightarrow [Y] = \frac{\beta}{\gamma}$$

- “vypnutí” transkripce: $\beta = 0 \Rightarrow$ exponenciální rozpad proteinu
  - určuje dobu odezvy transkripční regulace
- čím větší je γ , tím kratší je doba odezvy transkripční regulace
- u stabilních proteinů je $\gamma_{deg} = 0$
  - doba odezvy je rovna trvání jedné generace buňky
  - malý vliv na dynamické děje, ale vliv na evoluci

Transkripční motiv I – Negativní autoregulace

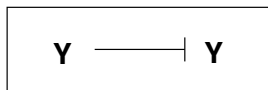
$$\frac{d[\mathbf{Y}]}{dt} = f^{-}(\mathbf{Y}) - \gamma[\mathbf{Y}]$$

- stabilní koncentrace Y_{st} (při ekvilibriu):

$$\frac{d[\mathbf{Y}]}{dt} = 0 \Rightarrow Y_{st} = \frac{f^{-}(\mathbf{Y})}{\gamma}$$

Transkripční motiv I – Negativní autoregulace

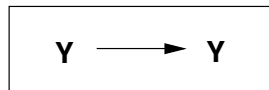
$$\frac{d[Y]}{dt} = \frac{\beta}{1 + \frac{[Y]}{K}} - \gamma[Y]$$

- stabilní koncentrace Y_{st} (při ekvilibriu):

$$\frac{d[Y]}{dt} = 0 \Rightarrow Y_{st} = \frac{\beta}{\gamma(1 + \frac{[Y]}{K})}$$

- čím větší $[Y]$, tím **kratší** doba odezvy (výraznější projev rozpadu)

Transkripční motiv II – Positivní autoregulace

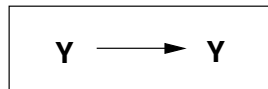

$$\frac{d[\mathbf{Y}]}{dt} = f^+(\mathbf{Y}) - \gamma[\mathbf{Y}]$$

- stabilní koncentrace Y_{st} (při ekvilibriu):

$$\frac{d[\mathbf{Y}]}{dt} = 0 \Rightarrow Y_{st} = \frac{f^+(\mathbf{Y})}{\gamma}$$

Transkripční motiv II – Positivní autoregulace

$$\frac{d[Y]}{dt} = \frac{\beta[Y]}{K + [Y]} - \gamma[Y]$$

- stabilní koncentrace Y_{st} (při ekvilibriu):

$$\frac{d[Y]}{dt} = 0 \Rightarrow Y_{st} = \frac{\beta[Y]}{\gamma(K + [Y])}$$

- čím větší $[Y]$, tím **delší** doba odezvy (mírnější projev rozpadu)

Model dynamiky transkripční regulace – obecně

$$\frac{d[X_i]}{dt} = \sum_{l \in L_\beta} \beta_{il} \varrho_{il}(\vec{X}) - \gamma_i [X_i]$$

L_β ... konečná množina indexů

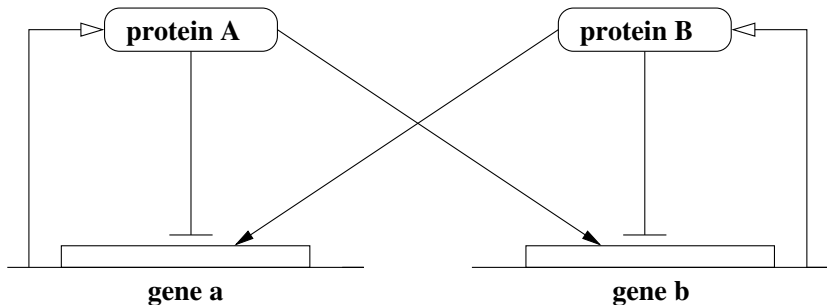
$\vec{X} \equiv \langle X_1, \dots, X_n \rangle$ ... vektor koncentrací proteinů v transkripci

$\varrho_{il}(\vec{X})$ ... vstupní funkce (s vytknutými max. úrovněmi exprese)

β_{il} ... produkční koeficienty (max. úrovně exprese)

γ ... degrační koeficient

Model dynamiky transkripční regulace – příklad

$$\frac{d[A]}{dt} = \beta_{a_1} f_a^-(A) + \beta_{a_2} f_a^+(B) - \gamma_a [A]$$

$$\frac{d[B]}{dt} = \beta_{b_1} f_b^-(B) + \beta_{b_2} f_b^+(A) - \gamma_b [B]$$

Obsah

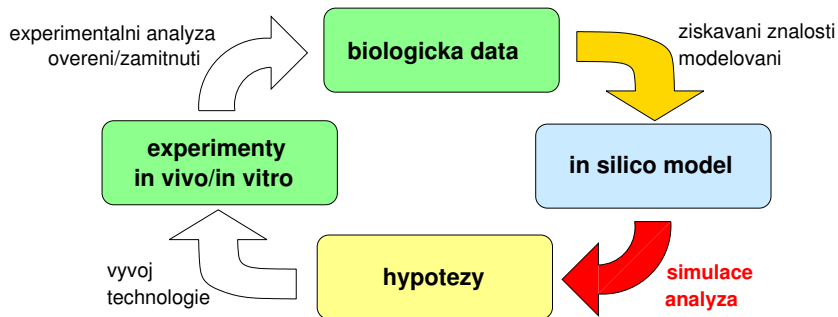
Základní pojmy

Spojité deterministický model chemických reakcí

Spojité deterministický model transkripční regulace

Diskrétní aproximace

Motivace

Motivace

- numerické metody – simulace výpočtu nelineárních rovnic pro dané iniciální podmínky
  - při větším počtu proměnných obtížná analýza
  - všechny koeficienty přesně zadány (kvantitativní znalost)
  - obtížné automatizovat
- kvalitativní aproximace pomocí konečného stavového prostoru
  - diskretizace vstupních funkcí
  - průběh vstupních funkcí omezený v čase
  - koncentrace látek omezené
  - možnost automatizované analýzy
  - koeficienty mohou být reprezentovány kvalitativně
  - možnost předpovědi kvantitativní znalosti

Aproximace Hillových funkcí

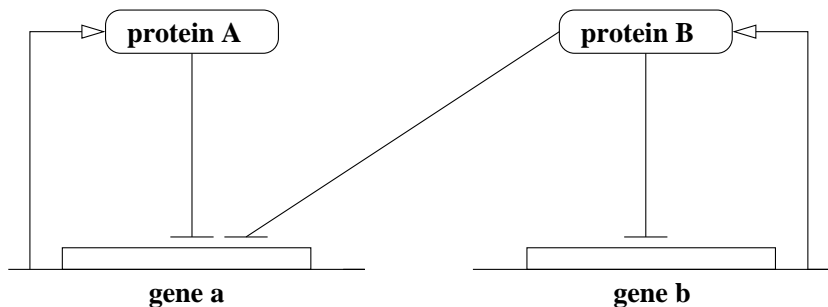
- aproximace pro $n \rightarrow \infty$
- aktivační/represní koef. K nahrazen prahovou koncentrací θ
- tzv. step-funkce, nespojitá v bodě θ , binární obor hodnot
- aktivační funkce:

$$s^+(X, \theta) = \begin{cases} 1, & \text{if } [X] > \theta, \\ 0, & \text{if } [X] < \theta, \end{cases}$$

- represní funkce:

$$s^-(X, \theta) = 1 - s^+(X, \theta)$$

Parciálně lineární model transkripční regulace

$$\frac{d[A]}{dt} = \beta_a s^-(A, \theta_a^1) s^-(B, \theta_b^1) - \gamma_a [A]$$

$$\frac{d[B]}{dt} = \beta_b s^-(B, \theta_b^2) - \gamma_b [B]$$

Koncentrační prahy

- prahy na proměnné $[A]$
  - vstup pro represní funkci proteinu A , práh θ_a^1
  - kvalitativní charakteristika:

$$0 < \theta_a^1 < \max_a$$

- prahy na proměnné $[B]$
  - vstup pro represní funkci proteinu A , práh θ_b^1
  - vstup pro represní funkci proteinu B , práh θ_b^2
  - kvalitativní charakteristika:

$$0 < \theta_b^1 < \theta_b^2 < \max_b$$

Kvalitativní znalost ekvilibrií

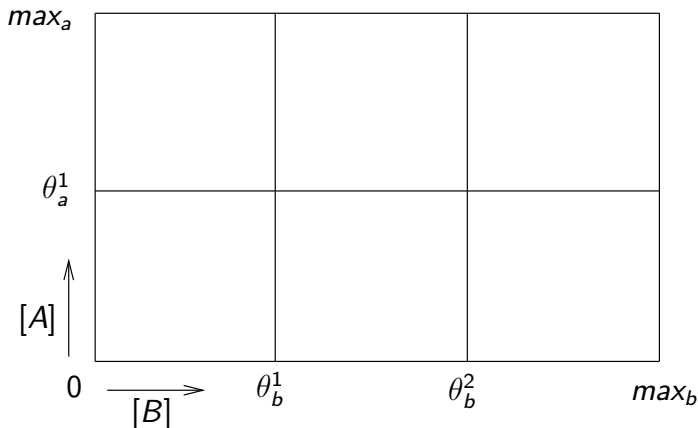
$s^-(A, \theta_a^1)$	$s^-(B, \theta_b^1)$	$s^-(B, \theta_b^2)$	[A]	[B]
0	*	1	0	$\frac{\beta_b}{\gamma_b}$
0	*	0	0	0
1	1	1	$\frac{\beta_a}{\gamma_a}$	$\frac{\beta_b}{\gamma_b}$
1	1	0	$\frac{\beta_a}{\gamma_a}$	0

- pro každou kombinaci je soustava lineární
  - domény lineární regulace (regulatorní domény):

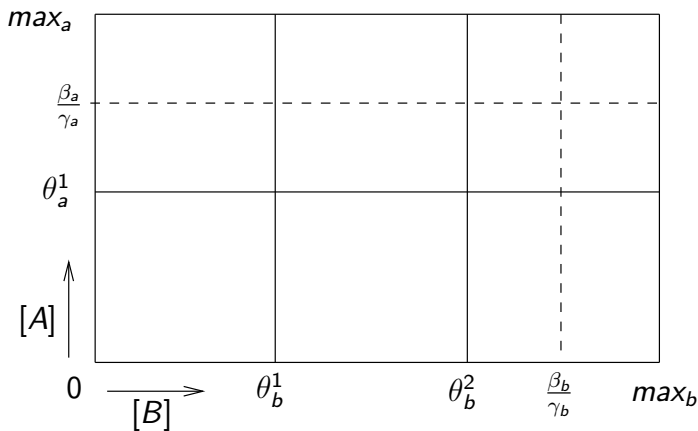
$$\{(0, \theta_a^1), (\theta_a^1, \max_a)\} \times \{(0, \theta_b^1), (\theta_b^1, \theta_b^2), (\theta_b^2, \max_b)\}$$

- řešení v doméně D směřují ke stejnému ekvilibriu $\Phi(D)$
- celkem 6 regulatorních domén

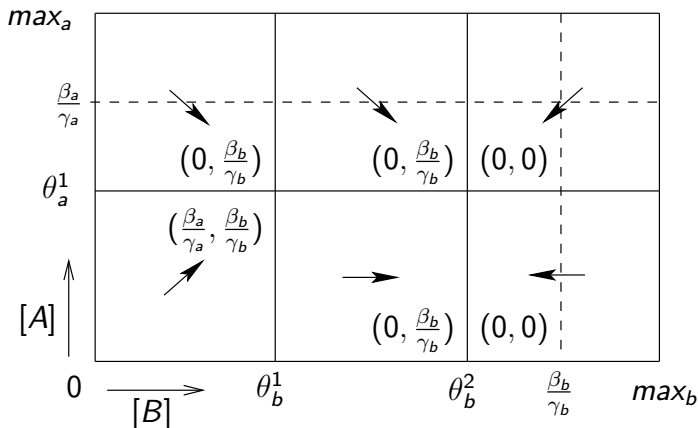
Rozdělení prostoru řešení

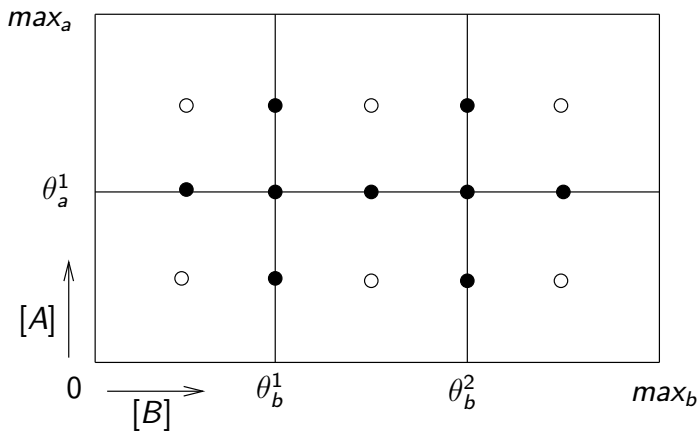
Určení pozice ekvilibríí

Vývoj v regulatorních doménách

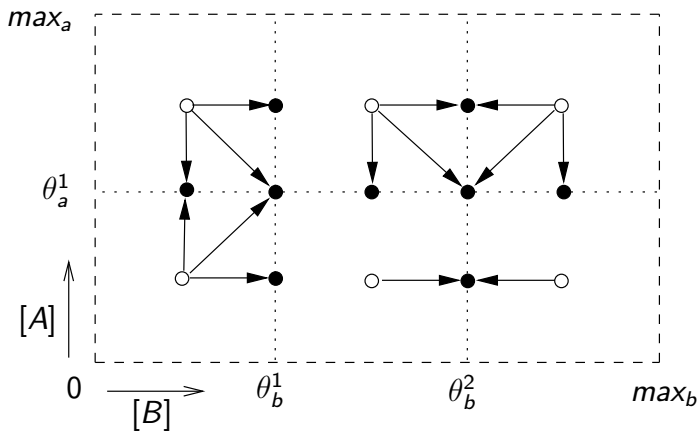

Stavový prostor

Chování v regulatorních doménách

Přechodové domény

- nadroviny dimenze striktně nižší než počet proměnných
- alespoň jedna z proměnných rovna prahové koncentraci:

$$\{\theta_a^1\} \times \{(0, \theta_b^1), \theta_b^1, (\theta_b^1, \theta_b^2), \theta_b^2, (\theta_b^2, \max_b)\}$$
$$\cup \{(0, \theta_a^1), (\theta_a^1, \max_a)\} \times \{\theta_b^1, \theta_b^2\}$$

- celkem 9 přechodových domén
- právě všechny úseky nespojitosti (nedefinovanosti) step-funkcí
- řád přechodové domény – počet přechodových proměnných

Chování v přechodových doménách

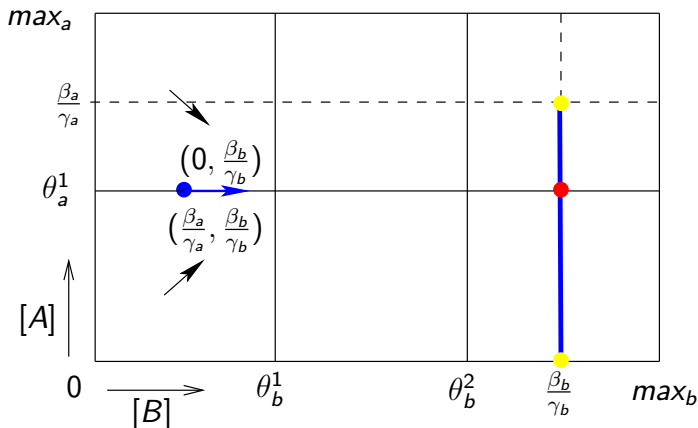
- definováno vývojem v přilehlých regulatorních doménách
- aproximace systému rovnic systémem inkluzí [Filippov]
- pro přechodovou doménu D řádu k vývoj definován množinou cílových ekvilibríí:

$$\Phi(D) = C \cap \text{co}(\{\Phi(D') \mid D' \text{ přilehlá reg. dom.}\})$$

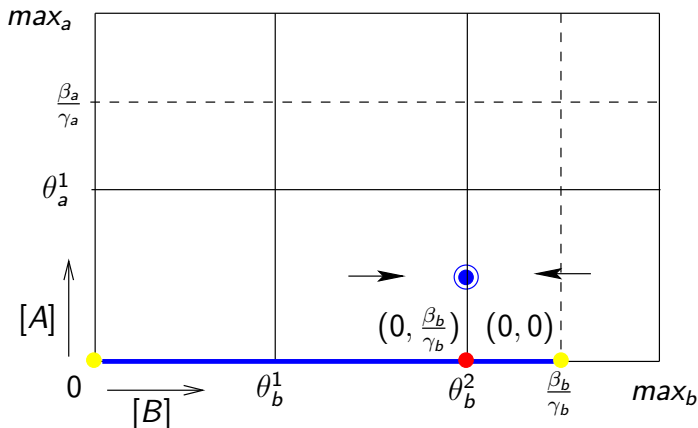
$\text{co}(E)$ ... nejmenší konvexní útvar obsahující všechny body množiny E
 C ... nadrovina dimenze $(n - k)$ obsahující D

- prázdný průnik — okamžitý odskok
spojitost řešení zachována návazností domén
 D tzv. transparentní zeď
- neprázdný průnik — mód skluzu
 D tzv. černá zeď

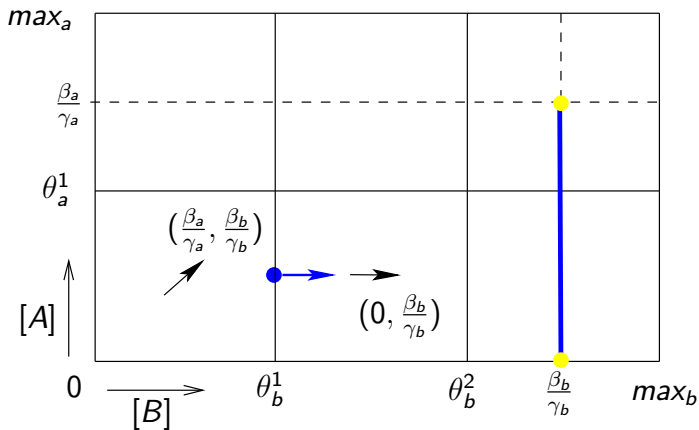
Chování v přechodových doménách – skluz

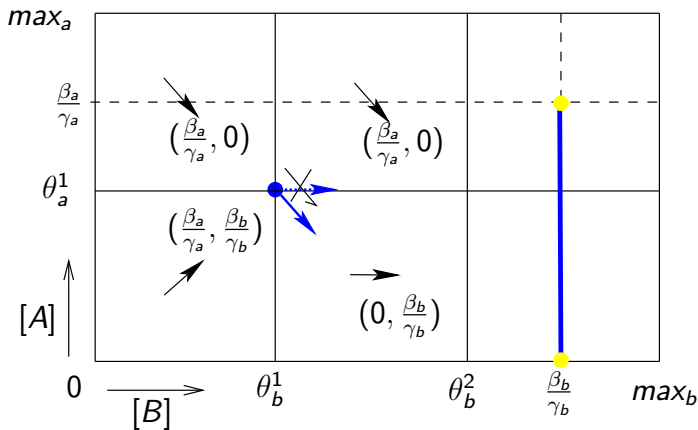
Chování v přechodových doménách – ekvilibrium

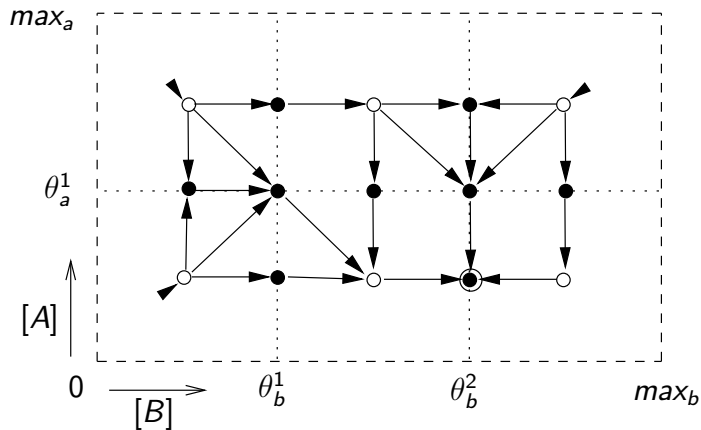
Chování v přechodových doménách – odskok

Chování mezi přechodovými doménami

Chování v přechodových doménách – komplet

Reference

- Alon, U. *An Introduction to Systems Biology: Design Principles of Biological Circuits*. Chapman & Hall, 2006.
- de Jong, H. et.al. *Qualitative Simulation of Genetic Regulatory Networks Using Piecewise-Linear Models*. RR-4407, INRIA-Helix Technical Report Series, 2002.
- Gilbert, D. *Introduction to systems biology course*. Bioinformatics Research Centre, 2007.
- Bower, J.M. & Bolouri, H. *Computational Modeling of Genetic and Biochemical Networks*. Bradford Book, 2001.